

Для облегчения своего существования мигранты, приезжающие в другие страны на постоянное место жительства, порой создают объединения, организации и т.п. Государственные органы в развитых странах также проводят работу и с такими объединениями по вопросам поддержки.

И, наконец, правительства развитых стран через иммиграционную обсерваторию перманентно проводят исследования данного феномена – миграции населения. Основными вопросами таких исследований являются изучение, анализ и направления развития миграционных процессов в будущем.

Заключение. Таким образом, позитивные тенденции в регулировании миграционных процессов развитыми странами мира довольно разнообразны и могут быть использованы в условиях отечественной экономики.

Литература:

1. Дмитриев А.В. Миграция: конфликтное измерение: Учебник. – М.: Альфа, 2014г. – 205 с.
2. О Комплексном плане по решению проблем миграции, усилению контроля за миграционными потоками // <https://clck.ru/SvTch>
3. Вишневецкая В.С., Астапенко С.С. Международная миграция рабочей силы в современной мировой экономике // Современные аспекты экономики. – 2013. – № 2. – С.42-56.

УДК 336.1

ШЕТЕЛДІК ПРАКТИКАДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ МОДЕЛЬДЕРІ

Набат Д.Т.

магистрант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан Республикасы
E-mail: dosbol.nabat@gmail.com

Андатпа: мақалада мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалаудың шетелдік тәжірибедегі модельдерінің қалыптасу тарихы және олардың салыстырмалы ерекшеліктері қарастырылды. Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе тұрғысынан дамыған елдердегі мемлекеттік билік органдары қызметінің тиімділігін бағалау ерекшеліктері анықталды.

Түйінді сөздер: мемлекеттік органдар, тиімділік, бағалау, бағалау критерийлері, мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау модельдері

XX ғасырдың аяғы мен XXI ғасырдың басы көптеген елдерде ауқымды әкімшілік реформалар жүргізумен ерекшеленді, бұл шетелдік тәжірибеде мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалаудың әртүрлі модельдерінің қалыптасуында көрініс тапты. Сонымен бірге, мұндай процестер негізінен көптеген елдерде мемлекеттік басқару жүйесіндегі министрліктердің ролін қайта қарауға байланысты болды, бұл мемлекеттік басқару деңгейі бойынша бағаларды саралауға әкелді.

XIX ғасырдың аяғынан бастап батыс елдерінің министрлік жүйесі экономиканы басқаруда және әлеуметтік мәселелерді шешуде өз мүмкіндіктерінің шектеулі екенін анықтады. Министрліктерге көмектесу үшін функционалды орталықтандырылмаған мекемелер құрылды – АҚШ-та – тәуелсіз агенттіктер, Ұлыбританияда – мемлекеттік корпорациялар, Францияда – мемлекеттік мекемелер және т.б. Орталықтандырылмаған құрылымдар кең басқарушылық өкілеттіктерге ие болды және олар қоғамдық құқықтың субъектілері болды, мысалы, АҚШ-та құрылған Федералды сауда комиссиясы. Бірақ орталықтандырылмаған мекемелердің міндеттеріне нақты коммерциялық, экономикалық қызмет кірді, сондықтан олар жеке құқық субъектілері ретінде әрекет етті. Оларға заң бойынша берілген өкілеттіктерді ала отырып, олар өз қызметінің әдістері мен нысандарын таңдауда еркін болды, мемлекеттік органдарға тек өз әрекеттерінің заңдылығы үшін жауап берді. Олар қазіргі қызметінде министрліктерге бағынбады, бірақ түпкілікті нәтижелер бойынша бағаланды. Нәтижесінде белгіленген саладағы әртүрлі мекемелер мен ұйымдардың қызметін бағалаудың екі сатылы жүйесі қалыптасты. Бір жағынан, XX ғасырдың ішінде шет елдерде негізгі билік органдарының – министрліктердің тиімділігін бағалау қажеттілігі, сондай-ақ мемлекеттік аппараттың қосалқы құрылымдары болған орталықтандырылмаған мекемелерді бағалау қажеттілігі туындады. Соңғысының қызметін бағалау бұрынғыға қарағанда әлдеқайда қарапайым болды, әсіресе кәсіпкерлік қызмет болған кезде.

XX ғасырдың ортасынан бастап көптеген мемлекеттер басқару міндеттерінің күрделенуіне және мемлекеттік басқаруға ғылыми-техникалық революция жетістіктерін енгізуге байланысты министрліктерді ұйымдастырудың негізгі тәсілдерін қайта қарады. Бағалау жүйесінде өзгерістерді қажет ететін орталық басқару органдарын ұйымдастырудың салалық емес, пәндік-мақсатты қағидаты неғұрлым перспективалы болып танылды. Нәтижесінде аса маңызды қоғамдық-саяси проблемаларды шешу үшін (экономиканың тиімді жұмыс істеуі, қолайлы қоршаған ортаны құру және т.б.) суперминистрліктер құрылды. Жаңа органдар бұрынғы салалық министрліктердің жұмысын біріктіріп, қаржылық және кадрлық ресурстарды үнемдеді. Бұл ретте министрліктердің функциялары да өзгерді – бастысы басшылық емес, үйлестіру мен бақылау болды. Мұның бәрі айтарлықтай кеңейіп, өзгертілген бағаланатын көрсеткіштер спектрінің өзгеруіне әкелді. Атап айтқанда, аралас экономика институттарының сәтті нысаны және мемлекет пен жеке бизнес арасындағы байланыстырушы буынға айналған орталықтандырылмаған мекемелер қызметінің заңдылығын бақылау суперминистрліктердің міндеттеріне ене бастады [1].

Мемлекет пен қоғам арасындағы функцияларды жаңа қайта бөлуді ескере отырып, мемлекет, ең алдымен, қоғамды стратегиялық басқару мәселелерін сақтауға тырысады. Осыған байланысты мемлекеттік басқарудың тиімділігін бағалау мемлекеттік аппараттағы стратегиялық және ағымдағы басқару деңгейлері бойынша бөлінді деп айтуға болады. Ең радикалды құрылымдық реформалар англо-саксондық құқықтық елдерде (Ұлыбритания, Австралия, Жаңа Зеландия) жүргізілді. Орталық басқарудың үш буынды жүйесі құрылды: «министрліктер –

ведомстволар – орталықтандырылмаған құрылымдар». Бұл тиісті салада стратегиялық басқару функциялары берілген министрліктер қызметінің тиімділігін бағалаудың арнайы тетігін, сондай-ақ нақты бағдарламалардың орындалуын ұйымдастыруға арналған министрліктермен шарттар жасасқан ведомстволардың қызметін бағалауды және азаматтар мен заңды тұлғаларға қоғамдық қызметтер көрсететін мемлекеттік және жеке мекемелер бола алатын орталықтандырылмаған құрылымдарды бағалауды қажет етті. Осылайша, бюрократиялық типтегі басқарудың классикалық орталықтандырылған вертикальдарында бар бірыңғай бағалау жүйесінен айырмашылығы, англо-саксон елдеріндегі мемлекеттік басқарудың министрлік жүйесін қайта қарау белгіленген саладағы әртүрлі мекемелер мен ұйымдардың тиімділігін бағалаудың сараланған жүйесін қалыптастыруға әкелді.

Шет елдердегі мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау әдістерін жетілдіруге қызметтің рәсімдік және функционалдық схемаларын сәтті енгізуге байланысты мемлекеттік басқару аппаратындағы құрылымдық өзгерістер ықпал етті. Бұл бүкіл мемлекеттік органның қызметін ғана емес, сонымен бірге мемлекеттегі белгілі бір адамға берілген нақты процесті немесе функцияны бағалауға мүмкіндік берді. Бұл өте прогрессивті қадам болды, өйткені бірнеше мемлекеттік органдар мен түрлі мекемелер процестер мен функцияларды қалыптастыруға және жүзеге асыруға қатыса алды, сәйкесінше әртүрлі мекемелер мен ұйымдар арасындағы қатынастарды реттеу мүмкіндігі пайда болды [2].

Осылайша, қазіргі уақытта батыс елдерінде мемлекеттік басқарудың тиімділігін бағалаудың келесідей негізгі сипаттамалары мен бағыттары анықталды:

- бағалау әр түрлі байланыстар мен басқару деңгейлерінің күрделілігі мен өзара байланысын ескере отырып, кешенді сипатқа ие бола бастады;
- орталықтандырылмаған мекемелерге берілген көптеген басқару функциялары қоғамдық қызмет көрсететін агент ретінде нақты клиенттермен тиімді жұмыс істей бастады;
- облысты немесе басқару саласын стратегиялық басқару деңгейін бөлу қажеттілігін ескере отырып, басқару функцияларын қайта бөлумен байланысты бағалау деңгейі сараланды.

Әрине, бұл ережелер батыс елдеріндегі бағалау қызметінің қазіргі даму деңгейін көрсетеді және ең алдымен олар бағалау қызметінде қолданылады.

Тиімділікті арттыруға ұмтылу және бағалаудың арнайы тетіктерін құру кейде мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау процесін нормативтік-құқықтық реттеудің толық болмауымен байланысты екенін атап өткен жөн. Негізінен мемлекеттік органдар қызметінің сапасы мен тиімділігін бағалау процестерін қалыптастыру және нақты заңнамалық сүйемелдеу қоғамның жоғары сапа мен өмір сүру деңгейін қамтамасыз ете алатын басқару органдарын қалыптастырудағы қажеттіліктерімен байланысты. Бұдан басқа, әлемдік практикалық тәжірибе әрбір елдің мемлекеттік басқарудың тиімділігін бағалаудың өзіндік моделі бар екенін куәландырады. Дегенмен, шартты түрде жиі қолданылатын екі негізгі модельді ажыратуға болады:

- нәтижелі;
- шығындық.

1-кестеде олардың салыстырмалы талдауы көрсетілген. Айта кету керек, мемлекеттік органдардың қызметін бағалаудың тиімді моделін қолдану бағалау нәтижелерін түпкілікті қызмет нәтижелерін басқару үшін зерттеуді және пайдалануды, шығындар бірлігіне ақша шығынын бекіту арқылы осындай қызмет шығындарының тек жоғарғы шекараларын белгілеуді қамтиды. Бұл үшін шетелдік тәжірибеде мемлекеттік органдар сандық және сапалық тапсырмаларды белгілейді, оларды орындау үшін бюджеттік қаражат лимиттері бөлінеді. Осы лимиттер шеңберінде олар үнемделген қаражатты өз қажеттіліктеріне жұмсай отырып, өз қызметін оңтайландыра алады. Осылайша, бюджет қаражатын басқарушылар мен бюджет алушылар мүдделерінің қайшылықтары жойылады.

1-кесте Мемлекеттік органдар қызметін бағалау үлгілерін салыстырмалы талдау

Үлгіні бағалау критерийлері	Үлгі атауы	
	шығындық үлгі (сметалық қаржыландыру)	нәтижелі үлгі
Бағалау объектісі	Бюджеттік міндеттемелердің жеткізілген лимиттеріне сәйкес бөлінген бюджеттік қаражат көлемін игерудің тиімділігі зерттеледі	Мемлекеттік органдар іске асыратын бағдарлама шеңберінде олардың алдына қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу зерттеледі
Қызмет үшін қажетті бюджет қаражатының көлемін айқындау	Қажетті бюджет қаражатын бағалаудың негізгі критерийлері: – бюджеттік қызмет бойынша кірістер мен шығыстар сметасының жобасы; – өткен жылғы шығыстар көлемі; – инфляция деңгейі	Бюджет қаражатының көлемі қол жеткізуге тиіс нәтижелерге сәйкес бөлінеді (бюджет алушы қол жеткізуге тиіс қажетті нәтиже бірлігінің есептік бағасы)
Тиімділікті бағалау сипаты	Жүргізілген шығындардың бөлінген бюджет қаражаттарына сәйкестігін бағалау (нақты шығыстардың кірістер мен шығыстар сметасына және кірістер мен шығыстар сметасының жобасына сәйкестігі)	Жоспарланған көрсеткіштерге сәйкес қол жеткізілген нәтижені бағалау
Бағалау көрсеткіштерін алудың негізгі бағыттары	Бюджеттік мекеменің бекітілген кірістер мен шығыстар сметасының оны орындауға сәйкестік көрсеткіштері, сондай-ақ бюджет қаражатын мақсатсыз пайдаланудың анықталған фактілері	Мемлекеттік органның оларды жүзеге асыру үшін бюджеттік қаражат бөлінген сандық және сапалық тапсырмаларды орындау көрсеткіштері.

Осылайша, мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалаудың тиімді үлгісі мемлекеттік мекемелер мен ұйымдардың шешім қабылдаудағы тәуелсіздігін қамтамасыз етеді және олар жасаған жұмыстың нәтижелерін толық бағалауға мүмкіндік береді, өйткені тиімді бағалау моделін қолдану жоспарланған және нақты көрсеткіштердің болуын болжайды [3].

Экономикасы дамыған елдерде персонал жұмысының тиімділігін бағалау жүйесі мемлекеттік басқару құрылымына сәтті енгізілген: қызметтер, шенеуніктер жұмысының тиімділігі критерийлері жасалған, олардың қызметі үнемі бағаланады. Бұл салада айтарлықтай нәтижелерге АҚШ-та қол жеткізілді, онда мемлекеттік басқаруды жетілдіру мәселелері үнемі зерттеліп отырады. Өткен ғасырдың жиырмамыншы жылдарында АҚШ муниципалды стандарттарының ұлттық комитеті мемлекеттік қызметтердің тиімділігін бағалау тәсілдерін жасады. Сол елде отызыншы жылдардың соңында жергілікті өзін-өзі басқаруды бағалау критерийлерін әзірлеу мақсатында жан-жақты зерттеу жүргізілді. Зерттеу нәтижелері бойынша тиімді мемлекеттік басқару жөніндегі анықтамалық әзірленді.

Еуропалық практикада бизнестен тиімділікті бағалаудың модельдері мен әдістерін алу үрдісі байқалады. Қазіргі уақытта көптеген Еуропа елдерінде мемлекеттік және муниципалды басқару саласындағы ұйымның тиімділігін бағалау және сапасын жақсарту жүйесі болып табылатын «жалпы бағалау схемасы» (CAF - CommonAssessmentFramework) қолданылады.

Еуропалық тәжірибеде қолданылатын CAF моделі диагностикалық өзін-өзі бағалау негізінде мемлекеттік ұйымның қызметін жан-жақты зерттеуді білдіреді. CAF моделін қолдану мемлекеттік деңгейде келесі міндеттерді шешуге мүмкіндік береді:

- түрлі деңгейдегі атқарушы билік органдары қызметінің тиімділігі мен ашықтығын арттыру;
- мемлекеттік және муниципалдық басқару практикасына тұтынушыға бағдарлану, процестік тәсіл, фактілер негізінде шешім қабылдау сияқты сапа менеджменті қағидаттарын енгізу;
- бенчмаркинг, тәжірибе алмасу және мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдарында басқарудың үздік шетелдік және ұлттық тәжірибесін зерделеу үшін инфрақұрылым құру [4].

Әдебиеттер:

1. Зеркин Д.П., Игнатов В.Г. «Основы теории государственного управления». – Ростов-на-Дону: МарТ, 2012.
2. Кочетков Г.Б. Национальные модели управления и использование зарубежного опыта / Кочетков Г.Б. // США и Канада: экономика, политика, культура, 2010.- №12.- 73-87 беттер.
3. Дамиров Д.Я. «Критерии эффективности государственного управления»
4. Маслов Д.В. Модель CAF для улучшения качества публичного менеджмента// Государственная служба. 2009. № 6. 67-69 беттер.